

Наташа С. Дракулић*
Филозофски факултет
Универзитет у Новом Саду

Оригинални научни рад
Примљен:
Прихваћен:

ЈЕЗИК ПЕСМАРИЦЕ ТЕОДОРА ДОБРАШЕВИЋА (1763)¹

У раду се разматра језик пет песама, жанровски различитих, забележених у *Песмарици* Теодора Добрашевића из 1763. године. Анализа је спроведена на фонолошком, морфолошком и лексичком нивоу. Посматра се однос између дистинктивних црта руско-словенског (руског) и српског народног језика. Посебна пажња посвећена је жанровским одликама песама и испитује се њихов утицај на језик рукописа, водећи притом рачуна о специфичној културноисторијској епохи из које је потекао.

Кључне речи: српски књижевни језик, осамнаести век, Теодор Добрашевић, рукописна песмарица.

Песмарица Теодора Добрашевића настала је око 1763. године у месту Бастаје² (крај Пакраца) и спада у групу најстаријих сачуваних рукописа у којима се могу пронаћи записи

* natdrakulic@gmail.com

¹ Рад је настао на курсу Историја српског књижевног језика – предстандардни период, на докторским студијама Језика и књижевности на Филозофском факултету у Новом Саду, под менторством проф. др Исидоре Бјелаковић. Посебну захвалност дугујем менторки, као и проф. др Радославу Ераковићу и проф. др Јелени Ајџановић на инспиративним идејама и значајним сугестијама.

² „На унутрашњој страни последњих корица налази се податак да је књигу писао 1763. год. нов. 7, у Бастасјех, Теодор Добрашевић” (Карановић 1988: 270).

народног песништва³. Открио ју је Боривоје Маринковић и објавио њен већи део у књизи *Српска грађанска поезија XVIII и с почетка XIX столећа* још 1966. године (в. Маринковић 1966). О идентитету састављача мало се зна изузев његовог имена и свештеничког занимања. Саму *Песмарицу* карактерише обиље жанрова: поред грађанске поезије разноврсне тематике, у њој се могу пронаћи народне песме и то не искључиво лирске, иначе доминантне у збиркама овог типа, већ и делови две епске: *Вино њију шри краља будимска* и *Тешко шужи у Ђурђевоу двору*, па тако она представља први познат рукопис те врсте с обзиром на то где су записани и стихови народне епике (в. Клеут 2012: 23).

Традиција грађанског песништва на просторима где су живели панонски Срби, а посебно интензивно на територији под јурисдикцијом Карловачке митрополије, која је обухватала географски оквир „Бастаје на западу (крај Пакраца), Будим на северу и Темишвар на истоку” (Клеут 2012: 17), трајала је од почетка осамнаестог, па све до седамдесетих година деветнаестог века. Једини вид чувања грађанске поезије, чији значајан део чине и народне, односно народске или песме на народну, јесте њихово записивање у рукописне песмарице. Специфичан културни миље у којем су оне настајале подразумева подручје тадашње Хабзбуршке монархије, северно од Саве и Дунава, где су се након Велике сеобе настанили Срби. Састављачи су били из грађанског слоја: ђаци, свештеници, учитељи, војници, занатлије, калфе, шегрти (в. Клеут 2012: 18), те су имали унеколико другачији однос према народним песмама од оног вуковског. Наиме, песмарице подразумевају широк жанровски и тематско-мотивски оквир, где народне песме свакако нису имале повлашћен положај и врло ретко су се посебно обележавале. Оне су просто

³ Овде се предност даје термину *народно џесништво*, зато што придев *усмено* подразумева начин преношења који није карактеристичан за традицију рукописних песмарица, с обзиром на то да су се песме у њима записивале, па и преписивале, јер су се ове специфичне антологије размењивале у грађанским слојевима српског живља. Тако је, на пример, Теодор Добрашевић у своју *Песмарицу* преписао шест песама из дела *Разговор угодни народа словинскога* Андрије Качића Миошића и то пре његовог објављивања на ћирилици (в. Карановић 1988: 92–94).

егзистирале заједно са осталим уметничким творевинама без икаквих особитих назнака. Поред тога, грађанско песништво је често било подвргнуто накнадној фолклоризацији, због чега је могуће расправљати о аутентичности народних песама у рукописним песмарицама. Може се још рећи да је фаворизирана лирика, док епику срећемо само у изузетним случајевима. Најпознатији аутори ових антологија, сачињених по личном укусу, јесу: Димитрије Теофановић, Теодор Добрашевић, Николај Стојаковић, Илија Радишић, Аврам Милетић, Јован Николић, Георгије Антовић, Јаков Илијин, Тимотије Недељковић, Василије Јовановић...

Проучавање грађанског песништва започето је 1910. године, када су у периодици објављени огледи Тихомира Остојића о рукописним песмарицама, а шеснаест година касније и књига *Српска грађанска поезија XVIII века* Тихомира Остојића и Владимира Ђоровића (в. Клеут 2012: 13).

Међутим, преглед најранијих бележења и помена народних песама сачинио је Мирослав Пантић у антологији *Народне песме у записима XV–XVIII века* (в. Пантић 1964). У свом предговору истиче да збирке Вука Стефановића Караџића „представљају једну и врло позну, фазу тог развоја, односно те историје; раније њене фазе, занимљиве и значајне исто толико, приказују записи старији од Вукових” (Пантић 1964: 13). Указивање на најстарија позната бележења народне поезије нема за циљ да оспори драгоцену сакупљачку делатност Вука Стефановића Караџића, већ да укаже на вишевековно трајање народног песништва постављајући га у историјску перспективу. Када су у питању бележења из осамнаестог века, Мирослав Пантић издваја песме што су записали непознати састављачи у Дубровнику, Боки, Котору, на Корчули, а међу њима издваја и странце, безименог Немца и Алберта Фортиса те, најзад, Јоза Бетондића, Андрију Качића Миошића, Матију Антуна Релковића, Ђура Ферића, Марка Бруеровића, као и већ поменуте: Аврама Милетића, Јакова Илијина из Томашевца и Василија Јовановића. Тако ова књига осветљава широк круг најстаријих познатих сакупљача народне поезије потекле из јужнословенског културног контекста.

Није од мањег значаја ни већ поменуџа двџтомна анџтологија Боривоја Маринковића (в. Маринковић 1966) која се ограничава на осамнаести и крај деветнаестог века а у чијем је фокусу управо српско грађанско песништво у рукописним песмарицама. Ту се могу пронаћи и песме из рукописа Теодора Добрашевића, а предговор приређивача је обџгаћен фотографијама њених оригиналних страница, међу којима су и оне са уводним стиховима песама *Песн о џијансџива* и *Песан сокобешџеј џорлице* из наше грађе.

Поред низа ауџора који су се мање или више опсежно бавили појединачним рукописним песмарицама, попут, на пример, проф. Зоја Карановић (в. Карановић 1988: 91–103; Карановић и Клеут 1988: 265–301), научном релевантношћу издџвајају се истраживања професорке Марије Клеут у књизи под насловом *Из Вукове сенке* (в. Клеут 2012). За нас је посебно значајан њен први деџ, где се ауџорка осврће на епоху за коју је карактеристично грађанско песништво у рукописним песмарицама, као и на појединачне збирке, али од помоћи може бити и списак извџра и литературе уз регистре личних имена, затим географских и књижевних појџмова.

С обзиром на чињеницу да је *Песмарица* Теодора Добрашевића настала 1763. године, у њџ се може очекивати присуство свих језичких идиџома присутних на књижевнојезичкој сцени 18. века код Срба: и на рускословенском/руском, и на славеносрпском, при чему нас не би изненадило да су народне песме, природно, записане на народном језику, онако како су и испеване. Ову полазну претпоставку покушаћемо да потврдимо анализом појединих дистинктивних црта из рускословенског и српског народног језика на различитим нивоима: фонолошком, морфолошком и лексичком, примењујући статистичку методу, односно методу упитника, чији је утемељитељ у науци џ језику Александар Младеновић. Поред статистичке методе, користићемо и методу лингвистике текста и покушати да установимо како жанровска припадност песама уџиче на њихов језик и укратко се осврнути на образовање и намеру ауџора рукописа као и његову циљну групу читалаца. Овде ће од посебне важности бити контекст грађанског песништва који смо раније представили, што ус-

ловљава специфичан однос састављача рукописа према песмама које је сакупио и забележио.

Корпус за наше истраживање чине пет издвојених песама из оригиналног Добрашевићевог рукописа, различите жанровске припадности: (1) *Песн о ѿцјасѣва*, моралистички интонирана рефлексивна песма у којој се куди прекомерност у пићу, (2) *Песан сокобешѣј ѿрлице*, алегоријска песма о лету грлице што свија гнездо у гори не би ли заштитила своје птиће од кобаца и јастреба⁴, (3) ненасловљена песма која почиње стихом *Ову ѿсн да ѿевајуѿ*, где доминирају мотиви смрти и пролазности, уз песниково опраштање од живота рефреном *Оле (см(е)рѿ)*, као и две лирске народне песме (4) *Косци косе ѿокрај морја сињеѿ*, која је на граници између љубавне, посленичке и породичне (в. Карановић и Клеут 1988: 277–278), и (5) *Лиѿо ѿи је на исѿоку сунцу*, која има елемената љубавне и, евентуално, породичне песме, при чему је тешко поуздано одредити којој врсти припада, с обзиром на то да је реч о алегорији са доминантним мотивима јеле и бора, отвореној за различите интерпретације.

Када је у питању *Песн о ѿцјасѣва*, у фонолошком систему се уочава употреба и руског и народног рефлекса полугласника: *ѿемною; ѿрилјчанси*. Забележени су и руски и народни рефлекси предлога **сѣ*: *соѿвори, созѣзами, со; снамј*. У песми је регистрована доминантна употреба српског префикса/предлога *у(-)*: *уѿѿансѿвѣ, усѣжан`сѿвѣ, умрљана*; уз ретке примере руског префикса/предлога *во*: *воѿѿоѿи*. Затичемо све варијанте рефлексације јата у народном језику: екавску: *свѿѿи, време, леѿо, ѿде*; икавску: *бияше, ѿиваѿѿь*; и и(ј)екавску: *неѣмједе*. Метатеза је доследно реализована, што је одлика српског народног говора: *све, свак, свака*. Међутим, наилазимо и на један пример скамењене, адвербијализоване форме чија структура упућује на српску редакцију старословенског језика: *ваздан*. Назал предњег реда (**ѣ*) овде даје и руски и народни рефлекс: *свѿѿо; ѿамѿѿј; се*. У грађи је забележен само један пример у којем се чува /*л*/ на крају слога. Реч је о лексеми *Анѿ'ѣл* – сакралне семантике, те је оваква ситуација и

⁴ Врло је вероватно да се ради о песми религиозног карактера с обзиром на мотив грлице.

зик: *успїји хѹче*. За генитив множине именица женског рода *-а* основе уочавамо доследну употребу народног наставка: *Коиј рана ѿхнѣ бѣише*. За генитив множине именица мушког и средњег рода уочава се доследна употреба народног наставка: *ѿхно ѿхша*. За датив и инструментал множине именица и заменица употребљава се народни наставак на *-ма*, који је некада био карактеристичан за двојину, али се шири и на множинске облике: *шѿосе нѣма већѣ ѿвори, кое людма нѣ мило*; али и стари наставак из инструментала множине: *ѿрилѣанси сада нами, снамј, ѿѿ` ледало вами бѹди, созѹзами*. У акузативу множине именица мушког рода забележена је доследна употреба народног наставка *-е*: *люде села И вароше*. За инструментал једнине придева женског рода уочава се употреба руског наставка *-ою*: *Смерѿию шѣмною ѿѿѹбїши*. За рускословенски генитив једнине заменица одређеног вида мушког рода употребљени су наставци *-ѿѿ(a)* (угледањем на тврду заменичку: **tѣ > togo*; и именичку промену **-o, *-jo*), што је типично за народни језик: *грѣѿѿѣ боѿа онѣ незнаде, свакоѣѣ најѿѿреко све ѿледа*; али у једном примеру наилазимо и на наставак *-ѿѿо*: *мноѿѿѿо (Пѣянсѿвое Рѹжно дѣло Мноѿѿѿо ѿѿѹбїло)*. У дативу личне заменице другог лица уочавамо народни наставак (морфолошки икавизам) *-и*: *ѿѿодѿиши шѣби Боѿѹ*. У акузативу једнине личне заменице трећег лица, он уочавамо народни наставак *-а* (из **o, *jo* промене): *Нанѣтасе сваки шѹжј, умориѿа*. У инструменталу повратне заменице уочавамо народни наставак *-ом*: *како Собомѣ шѹжанѣ нѹра*. У песми се перфекат гради са помоћним глаголом, што је одлика народног језика: *Мноѿѿѿѿо ѿѿѹбїло*. Уочава се и употреба аориста са народним наставком *-ше* (од старог **-šę*) у 3. лицу множине: *неимаше, ѿднѣсоше*. Треће лице једнине и множине презента нема финално *-ш*, што је одлика народног језика: *сѿѿои, ѿодлаже, ѿвори; неуморе, мѹче, ѿредѿѿѿю*. За 1. лице множине презента користи се народни наставак: *да сѿѿѿѿѿо, небоѿѿѿо*. У већини случајева футур I се образује од енклитичких облика помоћног глагола *хѿѣѿѿи* у презенту и инфинитива: *ће убѿѿиѿи, ћесѣ ѿѿиѿѿј, ће гоѿи*; али у једном случају уочавамо да се футур гради помоћу презента глагола *биѿи* и инфинитива, што је књишка црта: *бѹде ѿиѿѿј*. У песми

се уочава употреба копулативног предиката са помоћним глаголом, што је одлика народног језика: *Пиянстџвое Рџжно дџло, ние мјло*. Ово је свакако и одлика карактеристична за синтаксички ниво језика.

На лексичком плану уочава се употреба низа славенизама: *Человџчесџво, человџче, Євахїелиє, Человџкџ*.

Песан сокобешџеј џорлице други је део Добрашевићевог рукописа у фокусу наше језичке анализе. Када је у питању фонолошки систем, запажено је коришћење руског рефлекса тврдог полугласника (о): *восџоможеџџ*. У песми је регистрована доследна употреба рускословенског/руског рефлекса предлога и префикса *џ(-): *Во инџ џорџ*. Такође, наилазимо на рускословенски/руски рефлекс префикса *џџ-: *воздаси*. Овде се уочава доследна употреба рускословенског/руског рефлекса назала предњег реда: *џџа, џораяше*. Алтернација /l/ ~ /o/ на крају речи или слога реализована је тако да се и овде ради о црти народног језика: *Сокобџицеј*. Примарно тврдо вокално р (џр) и доследно даје рефлекс: *ор*, типичан за рускословенски/руски језик: *Гор'лџце, Прискорб'наиа, џорлџце*. Примарно меко вокално р (џр) доследно даје рефлекс: *ер*, типичан за рускословенски/руски језик: *расџерзаюџџ*.

За генитив множине именица мушког и средњег рода употребљава се рускословенски/руски наставка -ов: *И џ Кобџовџ, џ яСтџребџОвь џџџоржеџџ*. Презент 1. лица једнине гради се помоћу руског наставка -у: *џлџџаю, сїлеџаю, намџраю*. У овој народној песми 3. лице једнине и множине презенте се гради са финалним -џ, што је карактеристика рускословенског/руског језика: *џџоняеџџ, избраняџџ, бџдеџџ*. Уочавамо да се футур I доследно гради помоћу презенте свршених глагола, што је одлика рускословенског језика: *сїлеџаю*.

На лексичком плану у овој песми региструјемо употребу типичних славенизама: *Прискорб'наиа, џџџицаи, восџоможеџџ, воздаси*.

У стиховима под насловом *Ову џесн да џевајуџ* у фонетском систему затичемо рускословенски/руски рефлекс полугласника (о, е) у већем броју случајева: *љубезници, собериџше*. Ипак, проналазе се и примери са српским рефлексом (а): *љубавџ*. Када је у питању предлог *сџ, у овој песми се

доследно употребљава руски рефлекс: *соїледаешъ, соїледана*. Регистрована је и доследна употреба српског предлога у: у *зайворхъ, њ Тъло*. Међутим, када је у питању префикс, наићи ћемо на руски рефлекс: *вопроса*. У песми *Ову песн да певајут* јат (Ћ) се у већини случајева писало у етимолошкој позицији, те не можемо закључити до које је рефлексације дошло: *ѡвснъ, ѡвваюѡѡ, ѡтъло*. Међутим, у једном примеру затичемо и(ј)екавску рефлексацију јата, што је народна црта: *ниесамъ*. Затичемо и примере у којима није дошло до метатезе, што је одлика рускословенског/руског језика: *вси*. Овде се уочава употреба народног рефлекса назала предњег реда (* $\epsilon > e$): *ме, се*. Алтернација /л/ ~ /о/ на крају речи и слога реализована је, тако да се и овде ради о црти српског народног језика: *уѡиѡѡ, Биѡ*. Уочава се доследна употреба руског рефлекса прасловенског гласа **d*: *кождхъ, нейрихождхъ*. Примарно меко вокално *p* (**br*) у већем делу примера даје рефлекс: *ер*, типичан за рускословенски језик: *червомъ, Смерѡѡ*. Међутим, неколико пута ћемо наићи и на народни рефлекс, где *p* постаје слоготворно: *смрѡи*.

На морфолошком плану наставак за датив једнине именица *-а* основе је типичан народни (*-и*): *њ Тъло землји Предатиѡ*. За локатив једнине именица мушког и средњег рода употребљен је народни наставак *-у*: *узайворхъ*. У једном примеру затичемо стари, прасловенски наставак за датив множине именица: *-омъ*, што је књишка црта: *Даћхъ червомъ ѡища биѡѡј*. За генитив једнине придева одређеног вида мушког и средњег рода употребљени су наставци *-оѡа* (угледањем на тврду заменичку промену: **tъ > того* и наставка из именичке **-о, *-ѡ* промене), што је типично за српски народни језик: *ниѡ се сѡидѡѡѡ Госѡодара нималоѡа сиромаха*. За датив личне заменице у 1. лицу у овој песми је употребљаван наставак *-и*: *к Мени*. Међутим, наићи ћемо и на народни наставак у: *Ерђе мноъмъ Пребиваѡѡѡј*. За датив личне заменице у 2. лицу множине у овој песми је употребљаван руски наставак *-и*: *квами, свами*. Перфекат се гради са помоћним глаголом, што је својство српског народног језика: *Коеносамъ уѡиѡѡѡ*. Прво лице једнине презента гради се помоћу рускословенског/руског наставка *-у*: *Умираю, Покриваю, нейрихождхъ*. У

2. лицу једнине презента затичемо народни наставак *-ш*: *но-шишь, идешь*. У овој народној песми 3. лице множине презента се гради са финалним *-ш*, што је карактеристика рускословенског језика: *йѣваюшь, йоменушь*. Футур I се гради од енклитичких облика помоћног глагола *хйеши* у презенту и инфинитива, што је карактеристично за српски народни језик: *ће бьишији, ће Пребивашиј, ће дашии*.

На лексичком плану у овој песми региструјемо употребу типичних славенизама: *љубезници, кожду, ирхожду, љубезниви, соберише, йоїребише, йовернули, войроса, соїледана, соїледаеш* и др.

У народној лирској песми *Косци косе йокрај морја сињеї* у фонолошком систему затичемо само један пример употребе српског рефлекса полугласника *-а*: *дана*, али и један са руским рефлексом: *силенъ*. Овде имамо икавску: *Лиџа* и ијекавску рефлексацију јата. Губљење консонанта */h/* карактеристика је српског народног језика и у овој песми бележимо га у једном примеру: *Ладнџ*. Алтернација */l/ ~ /o/* на крају речи и слога овде је реализована на следећи начин: *косио*, тако да се опет ради о црти српског народног језика. Проналазимо српски рефлекс прасловенског **t̥*: *ноћџџ*. Група **tort* уз метатезу и дужење: *Града* што је општа јужнословенска одлика, односно карактеристика српског народног језика.

Када је у питању морфолошки план, за генитив једнине именице женског рода употребљен је народни наставак *-е*: *Љзелене свиле*. У песми затичемо вокатив у функцији реченичног субјекта, што је карактеристично за српски народни језик: *косиое беже Беїовићџ*. Ово је, свакако, поред морфолошке и одлика на синтаксичком нивоу језика. Именице *-а* основе номинатив множине граде помоћу народног наставка *-е*: *Косесџимъ Љзлаџа сџвоїџ*. За генитив множине именица мушког и средњег рода употребљен је народни наставак *-а*: *ево јмаГодїниџца дана*. За генитив једнине заменичко-придевске промене мушког и средњег рода употребљен је суфикс *-ої(а)* и *-еї* (угледањем на генитивни наставак у тврдој/мекој заменичкој промени и именичкој **o/*jo* промени), што је типично за српски народни језик: *Покраи моря синџїџ, Љзлаџа сџвоїџ, Љчисїоїа Сребра*. За генитив једнине придева жен-

ског рода употребљен је наставак *-е* (развојем генитивног наставка из меке заменичко-придевске промене), што је својствено српском народном језику: *Ћзелене свиле*. У песми затичемо два морфолошка икавизма у дативу једнине личне заменице у 1. и 2. лицу, при чему наместо наставка **-ѣ* под утицајем енклитике (*ми, њи, си*) долази до ширења наставка *-и* у народном језику: *мени* и *ѡеби*. Перфекат се гради са помоћним глаголом, што је својство српског народног језика: *косиое*. У 1. лицу једнине презента затичемо народни наставак *-м*: *Боимъ, недамъ*; у 2. лицу једнине овог глаголског облика опет наилазимо на народни наставак *-ш*: *даешъ*, а и 3. лице множине се гради без наставка *-ѡ*, што је одлика српског народног језика: *косе, сѡ, долазе* (множина), *носиј, вели* (једнина). Футур I се гради од енклитичких облика помоћног глагола *хѡеѡи* у презенту и инфинитива, што је својствено српском народном језику: *Даћѡ*. У песми затичемо копулативни предикат, што је народна црта, за разлику од рускословенског језика где копуле нема.

У песми *Лиѡ ѡи је на исѡоку сунцу* у фонолошком систему доследно се јавља икавска рефлексација јата: *Лиѡѡѡе* и *Лиѡѡѡе*, типична за српски народни језик. Алтернација */л/ ~ /о/* на крају речи и слога реализована је доследно у овој песми: *обориѡ*, тако да се и овде ради о црти карактеристичној за српски народни језик. У овој песми имамо само један пример прасловенског самогласничког *л* које је дало рефлекс у (**ѡл>и*): *сунцу*, што је типично за српски народни језик. Група **tort* развијена је уз метатезу и дужење у примеру: *ѡрагу*, што је општа јужнословенска одлика, те се овде поново ради о црти српског народног језика.

На морфолошком плану уочено је да се за генитив једнине именица *-а* основе употребљава народни наставак *-е*: са планине. За локатив једнине именица мушког и средњег рода употребљен је народни наставак *-у*: *наѡрагу*. За генитив заменичко-придевске промене мушког рода употребљени су суфикси *-ѡѡа*, што је типично за српски народни језик: *украи Еле боразеленоѡа*.

Након спроведене језичке анализе на први поглед се може закључити да у нашој грађи имамо три песме на славеносрпском и две на српском народном језику.

У песми *Песн о њијансџва* затичемо паралелну употребу црта из рускословенског и српског народног језика, како на фонолошком тако и на морфолошком плану, чак ћемо наићи и на поједине одлике својствене српскословенском језику. Важно је напоменути да је народних карактеристика свакако највише. На лексичком плану видљива је употреба низа славенизама. Из приложеног се закључује да је ова песма писана на славеносрпском, за који је типично мешање рускословенских и српских народних црта на свим језичким нивоима.

У песми *Песан сокобешџеј џорлице* у већој мери су заступљене рускословенске црте и на фонолошком и на морфолошком плану, уз по само један изузетак из српског народног језика. На лексичком нивоу такође уочавамо низ славенизама. Наша полазна претпоставка да је *Песан сокобешџеј џорлице* такође на српскословенском језику, тиме је оповргнута. Закључујемо да су стихови исписани на рускословенском језику, с обзиром на високу заступљеност руских језичких црта. Свакако, у нашој грађи управо се овде проналази највише особина књишког језика.

Слична је ситуација и у песми која почиње стихом: *Ову њесн да њевајуџ*, где на фонолошком плану уочавамо коегзистенцију рускословенских и српских народних одлика, при чему има незнатно више рускословенских. На морфолошком плану затичемо више народних него рускословенских црта којих, ипак, и даље има. Уз то примећујемо и стари наставак за датив множине именичке промене. Када је у питању лексички слој, издвојено је и неколико славенизама. С обзиром на то да је продирањем црта из српског народног у рускословенски језик на свим језичким нивоима настао славеносрпски, закључујемо да су стихови ове песме исписани на славеносрпском који је унеколико ближи рускословенском језику у односу на онај у *Песн о њијансџва*, где су утицаји народног језика знатно већи.

Пре него што се осврнемо на народне песме, важно је истаћи да не само жанр већ и тематика утичу на избор језика у рукописним песмарицама из осамнаестог века. *Песан сокобешџеј џорлице* алегоријског је типа са доминантним биб-

лијским мотивом грлице, узвишеног карактера, што изискује и књишки језик. *Ову њесн да њевајуџ* својеврсна је химна смрти, те такође блиска рускословенском језику. *Песн о њијансџива* већ проблематизује световну тему, па се и на језичком плану уочава већи број народних црта.

Очекивано, *Лиио џи је на истџоку сунцу* записана је на српском народном језику, с обзиром на то да је у овој песми за фонолошки и морфолошки ниво карактеристичан систем фонема и наставака који доследно одговара стању у новоштокавским говорима (у источнохерцеговачком дијалекту), изузев рефлексације јата која је доследно икавска, а која би се могла објаснити утицајем млађих икавских говора, распрострањених у близини места у којем је песмарица настала.

Иста ситуација регистрована је и у лирској народној песми *Косци косе њокрај морја сињеџ*, изузев рефлексације јата која је на једном месту икавска, а на другом (и)јекавка. Једино одступање од српског народног језика затичемо у примеру *силенџ*, где је остварена руска рефлексација полугласника. На другом месту, ипак, наилазимо на народни рефлекс (*гана*), те је могуће да је пример *силенџ* својеврстан *џројусџ* аутора рукописне песмарице, с обзиром на то да је ова песма свакако морала бити испевана на српском народном језику. Овде је, дакле, видљив утицај писане речи, те је оправдано поставити питање о аутентичности народне поезије у рукописима овог типа.

Песмарица Теодора Добрашевића богата је разноврсним темама и жанровским облицима, при чему је језик сваке од песама наше грађе условљен својом жанровском припадношћу. Тако су обе овде анализирани лирске народне песме записане на српском народном језику. За десетерачке песме *Косци косе њокрај морја сињеџ* и *Лиио џи је на истџоку сунцу* карактеристичан је поетски језик народне књижевности. У њима уочавамо низ стајаћих епитета: „злата сувог”, „бијела града”, „бора зеленога”. Уз то, песма *Лиио џи је на истџоку сунцу* представља алегорију, при чему је јела метафора за девојку, а бор за момка. У том случају, овде би се радило о љубавној песми са трагичним завршетком. Није искључена

ни могућност тумачења ове песме као породичне, при чему би јела могла бити сестра, а бор брат.

Краћи осврт изискује лирска народна песма *Косци косе њокрај морја сињеї* која има изузетну уметничку вредност. Уводни стихови: „Косци косе покрај морја сињег, / косе су им од злата сувог, / а косишта од чистога сребра, / а откоси од зелене свиле” уз антиклиматичку градацију вероватно имају циљ да се драгоценим материјалима и њиховим бојама призове плодност, те се ова песма у појединим аспектима приближава и сватовској⁵. Чињеница да је песничка слика смештена крај мора, својеврсне границе са оностраним, карактеристичној за свадбене песме, говори у прилог нашој тврдњи. Након три почетна стиха, опева се типична патријархална ситуација, сазнајемо да су косачи царевии и бег, иза којих иде сестра (или несуђена невеста) и „ладну воду носи”⁶. Следи дијалог два мушкарца у који се лепа Фата не уплиће, царевии проси девојку нудећи велико богатство: „три бијела града”, а бег га одбија, јер је Фата већ испрошена, иако по њу не долазе годину дана. Тако девојку можемо поистоветити са природом која је у песми зашла у период зрења. Њена стасалост за удају видљива је и по томе што је проси царевии. Међутим, она је у *кризној* ситуацији, јер чека сватове којих извештан период нема. Тако се море из првог стиха може довести у везу и са девојком која је у својеврсном међупростору: није ни девојка, а није ни невеста.

Вишејезичност *Песмарице* Теодора Добрашевића омогућена је, између осталог, и контекстом у ком је стварана.

⁵ Поштују се претпоставке претходних проучаваоца да се овде ради о љубавној, породичној или посленичкој песми (в. Карановии и Клеут 1988: 277). Нама је, међутим, било интересантно да отворимо још један њен аспект који нипошто не искључује горенаведене могућности. Чак би било могуће да се ова лирска народна песма певала уз обред, вероватно краљички, због њему својственог ритуалног ваљања по пољу и проблематизацији девојачког обреда прелаза из статуса девојке у статус жене, али се то не може са сигурношћу тврдити, јер немамо никакву напомену њеног записивача.

⁶ Народна пословица: „Зна се ко коси, ко воду носи” на истовештан начин објашњава друштвену хијерархију и родну поделу послова на *мушке* и *женске*.

Наиме, рукописне песмарице биле су део персоналне библиотеке, а састављане су према укусу и личним потребама њихових аутора. Оне су размењиване, из њих су песме преписиване, те нас не чуди да код Добрашевића наилазимо на различите дијалекатске одлике (пре свега када је у питању рефлексација јата). Истовремено, овакав контекст омогућио је да се у једном рукопису обједине текстови на рускословенском, славеносрпском и српском народном језику, чиме се још једном потврђује полиглосија, посебно својствена осамнаестом веку, и не само то, могуће је уочавати нијансе на плану заступљености књишких, односно народних црта, без обзира на то о ком се језику радило. Остаје још да напоменемо како су рукописне песмарице још неоткривена ризница када су у питању истраживања из области историје језика, као и да нагласимо да постоји потреба за њиховим систематским проучавањем.

ГРАБА

- Добрашевић 1763 – Добрашевић, Теодор (1763). „Косци косе покрај морја сињег”. *Песмарица*. Рукопис, 63. стр.
- Добрашевић 1763 – Добрашевић, Теодор (1763). „Липо ти је на истоку сунцу”. *Песмарица*. Рукопис, 93. стр.
- Добрашевић 1763 – Добрашевић, Теодор (1763). „Ову песн да певајут”. *Песмарица*. Рукопис, 50. стр.
- Добрашевић 1763 – Добрашевић, Теодор (1763). „Песн о пијанства”. *Песмарица*. Рукопис, 36–47. стр.
- Добрашевић 1763 – Добрашевић, Теодор (1763). „Песан сокобештеј горлице”. *Песмарица*. Рукопис, 51–52. стр.

ЛИТЕРАТУРА

- Бјелаковић и Милановић (2013): Бјелаковић, Исидора и Милановић, Александар, „Неке фонетске, морфолошке и лексичке одлике језика *Дневника* Саве Текелије (1795–1797)”. *Сава Текелија и његово доба у оцледалу савремене науке*. Зборник радова: поводом 250. годишњице рођења Саве

- Текелије. Прир. Перо Ластих и Золтан Бада. Будимпешта: Српски институт, стр. 211–221.
- Ивић 1998: Ивић, Павле, *Прејлед историје српског језика*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Карановић 1988: Карановић, Зоја, „Качић и грађанско песништво”. *Српско грађанско песништво. Огледи и студије*. Нови Сад: Матица српска – Институт за југословенске књижевности и општу књижевност Филозофског факултета у Новом Саду, стр. 91–103.
- Карановић и Клеут 1988: Карановић, Зоја и Клеут, Марија, „Огледи о једном виду предвуковског бележења усмених песама”. *Српско грађанско песништво. Огледи и студије*. Нови Сад: Матица српска – Институт за југословенске књижевности и општу књижевност Филозофског факултета у Новом Саду, стр. 265–301.
- Клеут 2012 – Клеут, Марија, *Из Вукове сенке: Огледи о народном песнишћу*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Маринковић 1966: Маринковић, Боривоје, *Српска грађанска поезија XVIII и с почетка XIX столећа*. Књ. I–II. Београд: Просвета.
- Маринковић 2008: Маринковић, Боривоје, *Заборављени бријесивеници по ћеру*, Београд, Службени гласник.
- Младеновић 1969: Младеновић, Александар, „Однос између домаћих и рускословенских елемената у књижевном језику код Срба пре његове вуковске стандардизације”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. Нови Сад. XII: стр. 43–51.
- Младеновић 1989: Младеновић, Александар, *Славеносрпски језик*. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада – Дечје новине.
- Пантић 1964: Пантић, Мирослав, *Народне песме у зајисима XV–XVIII века*. Београд: Просвета.
- Суботић 2004: Суботић, Љиљана, „Из историје књижевног језика: „питање језика”. *Предавања из историје језика*. Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику. стр. 145–191.
- Толстој 2004: Толстој, Никита И., *Студије и чланци из историје српског књижевног језика*. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Вукова задужбина – Матица српска.

Унбегаун 1995: Унбегаун, Борис, *Почеци књижевној језика код Срба*.
Београд – Нови Сад: Вукова задужбина – Матица српска
– Орфелин.

NATAŠA S. DRAKULIĆ

LANGUAGE OF *THE SONGBOOK* BY TEODOR DOBRAŠEVIĆ
(1763)

SUMMARY

This paper deals with five poems of different genres, written in Teodor Dobrašević's *The Songbook* dated in the year of 1763. Here are analyzed phonology, morphology and lexicology with aim to determine distinctive characteristics of Russian Slavic (Russian) and Serbian folk language in our material. Special attention is given to genre qualities of these poems, questioning their impact on the language of this manuscript, considering cultural and historical period of its origin.

Key words: Serbian folk language, eighteenth century, Teodor Dobrašević, manuscript.